

Абдулла Улугов

АРАСТУ АНГЛИЯТГАН АДАБИЁТ

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKACI OLIY VA
ЎRTA MAHCYC TAЪЛИM BAZIRLIYI

АЛИШЕР НАВОЙИ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ
ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ

АБДУЛЛА УЛУҒОВ

АРАСТУ АНГЛАТГАН АДАБИЁТ

Монография

Тошкент – 2022

УЎҚ 1(38)
КБК 87т
У 45

Улугов, Абдулла

Арасту англагган адабиёт [Матн] / А. Улугов. – Тошкент: Muhaŕriŕ nashriyoti, 2022. – 236 б.

ISBN 978-9943-8016-0-8

Миллоддан аввалги IV асрда яшаб ўтган, Александр Македонский – Искандар Зулқарнайнга устозлик қилган, Шарқда «Арасту» номи билан шухрат қозонган Аристотель асарларини, жумладан, «Поэтика» сани инсоният неча замонлардан бери эъзозлаб, қадрлаб келади. Чунки «устози аввал», яъни «биринчи муаллим» деб улуғланганидан бу буюк мутафаккир асарлари барча даврда кишиларга ҳаёт ҳақиқатини билиб олишида яқиндан ёрдам беради. Хусусан, «Поэтика» глобаллашган XXI аср одамлари учун ҳам бадий ижод моҳиятини англаш, кишиларнинг сўз санъати намуналарига қизиқиши сабабларини идрок этиш, Европа андозасидаги адабиётнинг ўзига хос хусусиятлари билан яқиндан танишишида дастуруламал бўла олади. Мазкур китобдан ўрин олган «Поэтика»ни ўқиб, Абу Наср Форобий, Абу Али ибн Синодек буюк мутафаккирлар, Абдусодиқ Ирисов, Маҳжам Маҳмудовдек замонамиз алломаларининг ушбу асар тўғрисидаги мулоҳазалари билан танишганлар, албатта, бунга ишонч ҳосил қилишади.

Инсоният тарихидаги адабиёт назариясига доир дастлабки тадқиқот деб эътироф этиладиган «Поэтика»ни мутолаа қилиш, унинг мазмунини тушуниш, англаш йўлидаги омадга уриниш сифатида битилган мазкур монографияни қадимги юнон донишманди бебаҳо ижодий меросидан баҳрамандлик ҳисси, шукронаси ўрнида қабул қилишингиздан умидвормиз.

Масъул муҳаррир:

Шухрат Сирожиддинов,
филология фанлари доктори, профессор

Тақризчилар:

Баходир Каримов,
филология фанлари доктори, профессор

Абдимурад Тилавов,
филология фанлари номзоди, доцент

Мазкур монография Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети кенгашининг 2022 йил 27 январдаги 5-қарори билан нашрга тавсия этилган.

ISBN 978-9943-8016-0-8

© А. Улугов,
“Muhaŕriŕ nashriyoti”,
Тошкент, 2022 й.

Арасту англагган адабиёт.....

3

АРАСТУ АНГЛАГГАН АДАБИЁТ

Инсоният тарихидаги машхур мутафаккирлардан бири Аристотель ҳам барча номдор ақл-идрок соҳиблари сингари нафақат фавқуллодда ўткир зехни, балки ўзининг ташқи кўриниши билан ҳам атрофдагиларнинг эътиборини торгган. Миллоддан аввалги 384 – 322 йилларда яшаб ўтган бу юнон донишманди, манбаларда маълум қилинишича, “калта соқол кўйиб, доим сочини пешонасига тушириб юрган”. Тасаввуримизда унинг соғломлик барқ уриб турган вужудидан, баланд қадди-қоматидан, ўтдай ёниб турадиган чиройли очик чеҳрасидан, чақнаган кўкиш кўзларидан, узун қилиб ўстирилган майин, жингалак сочларидан, пайдор билакларидан, узун бармоқларидан, умуман, бақувват жисмининг ҳар бир унсуридан унгарўпара келган кишига ҳам жисман, ҳам руҳан таъсир қиладиган аллақандай салобат ёғилиб турган. Чунки номи асрлар оша ўчмасдан келаётган алломанинг сурати – кўриниши ҳам унинг сийрати – ички дунёси, ақл-тафаккури сингари улуғвор, салобатли бўлган. Борлиқдаги барча нарсага мушоҳада юритиш манбаси сифатида қараган бу юнон донишмандининг кишига синчковлик билан тикиладиган ўткир нигоҳларида одамлар билан суҳбатлашаётган пайтида, шогирдларига ниманидир уқтираётган чоғида билинар-билинамас завқ ўйнаган. У мунозаралар чоғида қувноқ тийрак кўзларини суҳбатдошига тикканча, сўзлари унга қандай таъсир қилаётганини кузатганча, жилмайиб турган. Баҳslashувчиларнинг бемаъни фикрларидан жажҳли чиққанида ёки бўлак бир сабабдан асабийлашганида эса шошиб, тез-тез гапира бошлаган. Ўшанда

- “Тўқувчи моқисининг овози” – Терей томони-
дан зўрланган ва тили кесиб ташланган Филомела
дастгоҳда матоҳ тўқиб, бўлган воқеани тасвирлайди ва
шу матоҳни Терейнинг хотини Прокнага юборади.
– Бу асарларнинг сюжети бизга равшан эмас.
– “Одиссей – сохта хабарчи” асари ҳақида ҳам бизда
етарли маълумот йўқ.

МУНДАРИЖА

Арасту англатган адабиёт	3
Фойдаланилган адабиётлар	72
Аристотель поэтика	73
Нашриётдан	75
Асар мазмуни	77
Поэзия – ўшатиш санъати	77
Тасвирлашнинг турли воситалари	77
Тасвирлаш предметининг хилма-хиллиги	79
Акс эттиришнинг турли усуллари	80
Поэзиянинг табиий пайдо бўлиши	81
Поэзиянинг тараққиёти ва бўлиниши	82
Трагедиянинг камолоти	83
Комедиянинг моҳияти ва такомиллашуви	84
Трагедиянинг эпосдан фарқи	85
Трагедия. Унинг моҳияти	85
Трагедия. Унинг элементлари	86
Ривоят ва унинг муҳимлиги	87
Трагедиянинг яхлитлиги	89
Трагедия ҳажми	89
Воқеа бирлиги	90
Воқеадаги хусусийлик ва муштараклик	91
Мураккаб ва содда ривоятлар	93
Трагедиянинг ички бўлиниши: кескин бурилиш, тўсатдан билиш, эҳтирос	94
Трагедиянинг ташқи бўлиниши	95
Ҳамдардлик ва даҳшат уйғотиш	98
Характерлар	100
Характерларнинг изчиллиги ҳақида	101
Характерларнинг ҳаётийлиги ҳақида	102

232	Абдулла Улуфов
Жонли тасаввур	105
Тугун ва ечим	106
Трагедиянинг турлари	107
Яна тугун ва ечим ҳақида	107
Бир ва кўп ривоятли трагедиялар	108
Воқеада хорнинг роли	108
Тил ва фикр	109
Нутқ бўлаклари	110
Отларнинг турлари	112
Сўз танлаш	114
Эпос, унинг ривоят жиҳатидан трагедияга ўхшашлиги	117
Турлар ва таркибий қисмлардаги ўхшашлик	118
Поэзиядаги ҳақиқий воқелик тасвирини танқид қилганларга жавоб	122
Трагедиянинг эпосдан устунлиги	127
Хулоса	129
Абу Наср Фиробий. Шоирлар санъати қонунлари ҳақида	130
Арасту «Поэтика»си Ибн Сино талқинида	141
Ф.А.Петровский. Аристотелнинг поэтик санъат ҳақидаги асари	147
А.Ф.Лосев. «Поэтика» рисоласи ҳақида	172
Аристотелнинг мимесис назарияси, унинг моҳияти ва янгилиги ҳақида	174
Мимесис	178
А.С.Ахманов. Аристотель «Поэтика»сидаги баъзи асосий терминларнинг мазмуни ҳақида	182
Абдусодиқ Ирисов. Арасту «Поэтика»си ва унинг шарҳдаги издошлари	194

Арасту англаган адабиёт	233
Маҳкам Маҳмуд. «Поэтика» ва ҳозирги замон адабиёти	198
Устози аввал	211
Изоҳлар	224

Илмий-нашр

АБДУЛЛА УЛУҒОВ

АРАСТУ АНГЛАТГАН АДАБИЁТ

Муҳаррир:

Шаҳзода Ҳакимова

Техник муҳаррир:

Файзулло Азизов

Дизайнер:

Василий Бурцев

“Muharrir nashriyoti”

8909

Теришга 2022 йил 24 февралда берилди.

Босишга 2022 йил 05 апрелда рухсаг этилди.

Бичими: 84x108 1/32 «PT Setif» гарнигурасида

офсет босма усулида офсет қоғозида босилди.

7,8 шарт. б.т. 12,02 ҳисоб нашр. таб.

Адади 500 нусха. 27-сон бурортма.

“Муҳаррир нашриёти” мағбаа бўлимида чоп этилди.
100011, Тошкент шаҳри, Чилонзор тумани, 20^А-мавзеи,
Сўғалли ота кўчаси, 5-уй. E-mail: muharrir@list.ru